

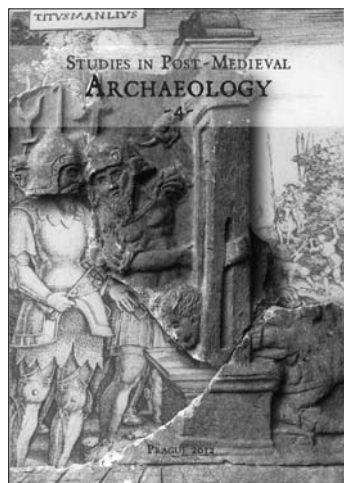
roņus” (105. lpp.). Par Baltijas ledus ezera faunu trūkst tiešu datu, tomēr igauņu paleozooloģe Lembi Leugasa izsaka pieņēmumu, ka šo saldūdens baseinu varēja apdzīvot aukstummīlošas saldūdens zivis un arī pogainais ronis.³ Līdz ar to jājautā: vai mūsu senākie iedzīvotāji upju ieteku rajonus apmeklēja galvenokārt, lai medītu ziemeļbriežus, vai arī viņi bija jau adaptējušies jaunu iztikas līdzekļu gūšanai no lielā saldūdens ezera, kāds toreiz bija Baltijas jūras baseins? Šobrīd vēl nav nekādu datu, kas izgaismotu šo jautājumu.

Priekšstati par Latvijas senākajiem iedzīvotājiem neapšaubāmi vēl pilnveidosies autores turpmāko pētījumu gaitā, bet šī monogrāfija sniedz zinātniekiem, studentiem, skolotājiem, mācību grāmatu autoriem un plašākam interesentu lokam tik ļoti nepieciešamo pārskatu par pēdējo gadu desmitu lielajiem atklājumiem šajā pētniecības laukā.

Valdis Bērziņš

³ Lembi Lõugas (1997). *Post-Glacial Development of Vertebrate Fauna in Estonian Water Bodies. A Palaeozoological Study*. Tartu: Tartu University Press (Disertationes Biologicae Universitatis Tartuensis), pp. 48–50, 52–53.

Studies in Post-Medieval Archaeology, 4: Written and iconographic sources in post-medieval archaeology. Ed. Jaromír Žegklitz. Praha: Archaia, 2012. 509 p.: il. (*Pētījumi jauno laiku arheoloģijā, 4: Rakstītie un ikonogrāfiskie avoti jauno laiku arheoloģijā*)

Arheoloģijas zinātnei attīstoties, tā kļūst arvien “jaunāka” – ja 20. gs. sākumā ar arheoloģiju saprata tikai senāko vēstures periodu izpēti, par kuriem nebija saglabājušies rakstītie avoti, tad 21. gs. izrakumus veic pat 20. gs. veidojušos zemes slāņos un vāc arī tajos atrodamās cilvēku dzīves liecības. Par lūzuma punktu un pārmaiņu aizsākumu jāuzskata pēckara gadi, kad Otrā pasaules karā sagrauto Eiropas pilsētu atjaunošanas laikā radās iespēja veikt plašus izrakumus un līdz ar to attīstīt viduslaiku arheoloģiju. Tā kā

Rietumeiropā viduslaiku beigas pieņemts datēt ar 1500. gadu, tad tāda ir arī viduslaiku arheoloģijas pētīto pieminekļu augšējā vecuma robeža. Bez tam jau vairākus gadu desmitus gan Eiropā, gan Amerikā notiek intensīvi izrakumi jauno laiku pieminekļos, kurus datē no 16. gs. līdz pat 20. gs. sākumam vai Pirmajam pasaules karam. Reizēm viduslaiku un jauno laiku arheoloģiju kopā sauc par **dokumentāro**¹ jeb **vēsturisko arheoloģiju**.² Čehijā Brno jau vairākus gadu desmitus izdod žurnālu, bet Polijā gadagrāmatu, kuru nosaukumā ir vēsturiskās arheoloģijas latīniskais apzīmējums *Archaeologia historica*.³ Kopš 2009. gada pavasara internetā tiek publicēts brīvpieejas žurnāls *Historische Archäologie*, kurā raksti vācu un angļu valodā veltīti laika posmam no vēlajiem viduslaikiem 14./15. gs. līdz mūsdienām.⁴ Bez tam 16.–20. gs. pieminekļu pētīšanu ar izrakumu palīdzību dažādās Eiropas valodās sauc arī par “pēc viduslaiku” jeb **postmedievālo** arheoloģiju (angliski – *post-medieval archaeology*), **pirmsindustriālo** un **industriālo** arheoloģiju (angliski – *pre-industrial-archaeology*, *industrial-archaeology*⁵), **pēcreferomācijas**, **agro jauno laiku** vai pat tikai par **jauno laiku arheoloģiju** (vāciski – *nachreformatorische Archäologie*, *Frühneuzeit-Archäologie*, *Archäologie der Neuzeit*, *Neuzeitarchäologie*). Latvijā kopš 1974. gada nozarei lietots viduslaiku arheoloģijas apzīmējums, attiecinot to uz laikposmu no 13. līdz 17. gs. (ieskaitot).⁶ Tomēr arī mums būtu pareizāk par viduslaiku arheoloģiju saukt tikai to pieminekļu pētniecību, kas datējami no 12. gs. beigām līdz 1500. gadam vai pieņemtajam viduslaiku noslēgumam ar Livonijas konfederācijas sabrukumu ap 1560. gadu. Toties izrakumus jaunākos pieminekļos un tajos iegūto atradumu pētīšanu būtu jādēvē par jauno laiku arheoloģiju.

Kamēr Latvijā vēl pat nav ieviesies šīs arheoloģijas jomas nosaukums, citur Eiropā jau vairākus gadu desmitus notiek ne tikai izrakumi, bet arī intensīvi pētījumi. Viduslaiku un jauno laiku arheoloģija iekļauta

¹ Mary C. Beaudry (ed.) (1993). *Documentary Archaeology in the New World*. Cambridge: University Press.

² Teresita Majewski, David Gaimster (eds.) (2009). *International Handbook of Historical Archaeology*. New York: Springer.

³ Par čehu žurnālu sk.: www.phil.muni.cz/waoa/home/publikacni-cinnost/publications/periodical/archaeologia-historica/archaeologia-historica; par poļu izdevumu: www.ahp.archeologia.umk.pl/ (skatīts 15.06.2012.).

⁴ www.histarch.uni-kiel.de (skatīts 15.06.2012.).

⁵ www.industrial-archaeology.org (skatīts 18.06.2012.).

⁶ Ēvalds Mugurēvičs (1974). Viduslaiku arheoloģija. No: *Latvijas PSR arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 285.–315. lpp.

universitāšu studiju programmās,⁷ izdotas mācību grāmatas⁸ un apkopojši raksti,⁹ nodibinātas ne tikai viduslaiku, bet arī jauno laiku arheologu biedrības,¹⁰ tiek rīkotas specializētas konferences un izdoti rakstu krājumi. Viens no tiem ir Prāgā publicētais periodiskais izdevums “Postmedievālās arheoloģijas studijas” jeb “Pētījumi jauno laiku arheoloģijā”, kuram šopavasār iznācis 4. sējums.

Krājuma apakšvirsraksts “Rakstītie un ikonogrāfiskie avoti jauno laiku arheoloģijā” uzskatāmi atspoguļots grāmatas vāka noformējumā, kurā fragmentāru krāsns podiņa reljefu veiksmīgi papildina analoga gravīras kompozīcija. Šajā krājumā publicētie 20 raksti atbilst referātiem, kas nolasīti 2010. gada 23.–24. martā Prāgā notikušajā konferencē “*Forum Archaeologiae Post-medievalis*”. Tāpat kā krājuma virsraksts un sērijas nosaukums, arī visu rakstu pamatteksti ir angļu valodā, bet katram īss rezumējums dots vāciski un garāks kopsavilkums – čehiski. Līdz ar to šo izdevumu var uzskatīt par nozīmīgu ieguldījumu jauno laiku arheoloģijas attīstībā, jo dominējošās valodas dēļ tas ir pieejams visiem, kas saprot angļiski. Rakstu autori galvenokārt ir čehu un slovāku zinātnieki, toties plašo ievadrakstu “Rakstītie avoti jauno laiku arheoloģijā un māksla uzdot pareizos jautājumus” sagatavojusi Vīnes Universitātes Vēstures institūta līdzstrādniece Nataša Mēlere (*Mehler*), bet publikāciju par 17. gs. pīpju izgatavošanu Britu salās – Liverpūles Universitātes Nacionālā pīpju arhīva pētnieks Pīters J. Deivijs (*Davey*). Vairāk nekā 500 lappušu biežajā un ar krāsainiem attēliem bagāti ilustrētajā grāmatā aplūkotas ļoti daudzveidīgas tēmas, bet tās visas saista krājuma koptēma – kā jauno laiku piemiņkļu izrakumos iegūtās liecības un atradumus var papildināt, precizēt, datēt un skaidrot ar rakstīto, ikonogrāfisko, kartogrāfisko un citu avotu palīdzību.

⁷ Vācijā kopš 1981. gada Viduslaiku un jauno laiku arheoloģijas katedra ir Oto Frīdriha universitātē Bambergā, bet profesori – Tībingenes, Halles-Vitenbergas, Freiburgas, Mīnsteres un Ķīles universitātē, sk.: www.uni-bamberg.de/amanz; Austrijā viduslaiku un jauno laiku arheoloģiju pasniedz universitātēs Vīnē un Insbrukā, sk.: www.uibk.ac.at/studium/angebot/ma-archaeologien; bet Lielbritānijā – universitātēs Bristolē, Glazgovā, Birmingemā, Leičesterā, Jorkā u.c., sk.: www.spma.org.uk/links.php (skatīts 12.06.2012.).

⁸ Leszek Kajzer (1996). *Wstęp do archeologii historycznej w Polsce*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

⁹ Erki Russow (2006). Post-Medieval Archaeology in Estonia. In: *Archaeological Research in Estonia 1865–2005*. Tartu: Tartu University Press, pp. 193–203. (*Estonian Archaeology*; 1).

¹⁰ Lielbritānijā pastāv *The Society for Post-Medieval Archaeology* – www.spma.org.uk, bet Vācijā darbojas *Die Deutsche Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit e.V.* – www.dgamn.de (skatīts 12.06.2012.).

Kā jau norāda sērijas nosaukums, lielākā daļa autoru ir arheologi, kas ne tikai prezentē savu izrakumu rezultātā iegūtos materiālus, bet mēģina tos interpretēt ar citu vēstures avotu palīdzību. Lai iedziļinātos paleogrāfijā, vēsturiskajos mākslas darbos, senajās kartēs u.c. avotos, reizēm izmantota citu jomu pētnieku palīdzība, tāpēc daļai rakstu ir vairāki autori. Lai radītu aptuvenu priekšstatu par krājuma tematiku, jāmin publikācijās aplūkotie jautājumi.

Krājumā skartās tēmas nosacīti var sadalīt trīs daļās. Pirmkārt, ar izrakumos iegūto liecību palīdzību mēģināts spriest par pētītās ēkas, kapsētas vai vesela ciema iedzīvotāju sociālo struktūru. Tas atspoguļots rakstā par Prāgā Malastranā Šporkova ielas kapsētas izrakumos atsegtajiem apbedījumiem, kur iegūtais materiāls precizēts un papildināts ar baznīcas grāmatās atrastiem ierakstiem (*Martin Omelka, Otakara Řebounová*), un publikācijā, kurā veikta Prāgas pils teritorijā atsegta 16.–17. gs. atkritumu bedrē iegūto atradumu sociālā analīze (*Gabriela Blažková, Jan Frolík, Jana Žegklitzová*). Tomēr jāatzīst, ka kapsētas izrakumos atsegto cilvēku kaulu un priekšmetu saistīšana ar konkrētām personām, tāpat Prāgas pils teritorijā iegūto atradumu piesaiste noteiktām ļaužu grupām pašlaik vēl ir diezgan hipotētiska. Tās ir iestrādes, kuras turpmāk varbūt izdosies precizēt. Interesants ir pētījums par Klanovicki meža teritorijā arheoloģiski atsegto vēlo viduslaiku ciemu, kura sociālo un saimniecības modeli mēģināts izskaidrot ar 18. gs. kartogrāfisko materiālu palīdzību (*Tomáš Klír, Michal Beránek*). Izzudušā ciema palieku interpretācija ar 18. gs. kartēs attēloto saimniecību plānojuma un skopo rakstīto avotu palīdzību jāuzskata par pilnīgi jaunu pieeju sociālās un ekonomiskās vēstures pētījumos, kas būtiski papildina līdzšinējos priekšstatus. Sociālajiem pētījumiem var pieskaitīt arī rakstu par izrakumu rezultātiem kādas Pilzenes ēkas augšstāvā, kur pildījumā virs velvēm atrasti ne tikai 19. gs. pirmās puses māsasaimniecības priekšmeti, bet arī kāda aptiekāra personiskais arhīvs – uz papīra rakstītas receptes un vēstules (*Veronika Dudková, Jiří Orna*). Autori uzskatāmi demonstrējuši, kā vēsturisku ēku augšstāva pārbūvju laikā, likvidējot pildījumu virs velvēm un zem grīdām, tieši ar moderno arheoloģisko metožu pielietojumu var ne tikai savākt eventuālos “arhīvus”, bet arī gūt jaunas atziņas par ēku kādreizējiem iedzīvotājiem un pārbūvju datējumu.

Otrkārt, krājumā vairāki raksti veltīti celtniecības arheoloģijas un būvvēstures pētījumiem. Te var minēt publikāciju, kurā skaidrota pilsētas plānu nozīme kādreizējā gruntsgabalu izvietojuma rekonstruēšanā un doti praktiski padomi to izmantošanai būvarheoloģijas pētījumos (*Kateřina Samojská*), analīzi par Trīsdesmitgadu kara laika militāro plānu ticamības pakāpi (*Václav Matoušek, Tereza Blažková*), rakstus,

kuros izrakumos atrastās arhitektūras paliekas interpretētas, izmantojot rakstītos, ikonogrāfiskos un kartogrāfiskos avotus, un izvirzītas hipotēzes par Hrudimas (*Jan Musil*) un Jihlavas pilsētu nocietinājumu izskatu (*Štěpán Černoš, Petr Hejhal*), Jindržihov Hradecas pils 16. gs. pārbūvēm (*Tomaš Durdík*) un Hradištes pils Blovicē pārveidojumiem baroka un klasicisma stilā (*Jiří Bouda, Hana Hanzlíková*). Šī rakstu grupa uzskatāmi parāda mūsdienu Čehijas celtniecības arheoloģijas pētījumu labi izstrādāto metodiku – gan pārbūvju relatīvās hronoloģijas konstatēšanu un rūpīgu dokumentēšanu izrakumos, gan absolūtā datējuma noteikšanu un celtnu rekonstruēšanu, savus atradumus salīdzinot ar senu plānu un rakstīto avotu liecībām. Jāatzīst, ka rakstos mazāk uzsvērta atgriezeniskā saite – arheologu palīdzība seno plānu pētniekiem. Kā zināms, zemē atrastās liecības ir pilnīgi objektīvas – kultūrlānī saglabājas tikai uzceltās ēku daļas, bet uz papīra plānos un aprakstos palikusī informācija reizēm liecina tikai par idejām, nerealizētiem projektiem un iecerēm. Līdz ar to nereti var secināt, ka bez arheoloģiskajiem atradumiem nevarētu atšķirt vēsturiskus plānus – reālu celtnu uzmērojumus no projektiem, kas tā arī nav īstenoti.

Treškārt, krājumā vesela rinda rakstu autoru (*Jaromír Žegklitz, Markéta Soukupová, Jana Jordánková, Irena Loskotová, Michal B. Soukup, Adam Šrejber, Mário Bielich*) pievēršas arheoloģisko atradumu izpētei – lielākoties keramikas traukiem, pīpēm un krāsns podiņiem. Īpaši daudz uzmanības veltīts Čehijā un Slovākijā atrastajai reformācijas un renesanses laika krāsns keramikai, tās ikonogrāfijai un paraugu meklēšanai. Raksti uzskatāmi parāda, ka Viduseiropā 16.–18. gs. krāsns podiņu fragmenti arheoloģiskajos izrakumos ir ne tikai masveida atradumi, kas liecina par kādreiz lietotajām apkures ierīcēm, bet gan vienlaikus stāsta par tāliem kultūras sakariem, sava laika grafikas ietekmēm un pat par īpašnieku politiskajiem uzskatiem. Kaut arī 21. gs. sākumā furnoloģija¹¹ strauji attīstās, tomēr jāatzīst, ka ir vēl daudz neskaidru jautājumu. Tā kā sevišķi plašs ir Jaromira Žeglitza raksts, kas ilustrēts ar vairāk nekā 100 attēliem, tad tam jāpievērš nedaudz vairāk uzmanības. Apsveicami, ka daudzām krāsns podiņu rotājuma kompozīcijām atrastas parauggravīras, kas ļauj ne tikai spriest par atveidu nozīmi, bet arī par ietekmju izplatīšanās virzieniem. Tāpat jāuzteic ikonoloģiskie pētījumi, piemēram, “Likuma un Žēlastības” alegorisko kompozīciju uz Prāgas pils podiņa salīdzinot ar Lūkasa Krānaha 1529. gada gleznām un grafiku, Erharda Altdorfera 1533. gada kokgriezumu un Hieronīma Dītriha nedatētām medaļām,

¹¹ *Furnus* (lat.) – krāsns; furnoloģija – zinātne par senajām krāsnīm. Par jaunākajiem pētījumiem un literatūru sk.: www.furnologia.de (skatīts 15.06.2012.).

autors varējis spriest par Lutera ievadītās reformācijas izplatīšanos no Vācijas uz Čehiju 16. gs. 30. gados. Tomēr nevar uzskatīt, ka ar to pētījumi ir pabeigti. Gribētos ieteikt mēģināt vēl vairāk precizēt datējumu, jo parauggravīras zināmais vecums un pat gadskaitlis uz matricēs vēl nenozīmē krāsns podiņa izgatavošanas laiku. Būtu arī jācenšas skaidrot, kāda bija vietējo meistaru nozīme kompozīciju sacerēšanā. Jāatzīst, ka šie jautājumi vēl prasa turpmākus pētījumus, kuru veiksmīgai atrisināšanai būtu jāiesaistās visu kādreizējo vācvalodīgo zemju krāsns keramikas pētniekiem. Starp citu, pirmais solis vēlo viduslaiku un agro jauno laiku furnologu sadarbībā un savstarpēji ciešāk saistītu pētījumu virzienā ir Šveicē šovasar klajā laistā grāmata, kuru papildina krāsns keramikas terminoloģija 17 valodās.¹²

Nobeigumā vēl īsi jāpieskaras kādai apskatāmā krājuma ievadrakstā paustai atziņai. N. Mēlere norāda, ka jau agrāk jauno laiku arheologi atzinuši nepieciešamību izrakumu liecības un atradumus pētīt vienlaikus ar attiecīgā laika attēliem un rakstītajiem avotiem, tomēr praktiskajā darbā arhīva dokumentu atrašanai, transkripcijai un skaidrošanai bieži tiek piesaistīti vēsturnieki. Kaut arī starpdisciplinārā sadarbība ir apsveicama un veicināma, tomēr esot jāatzīst, ka vēsturnieku un arheologu pieeja dokumentāro avotu atlasei un interpretēšanai būtiski atšķirieties – nereti tikai pats arheologs saprot, kuri no rakstītajos avotos atrodamajiem faktiem varētu noderēt atradumu interpretēšanai. Autore uzskata, ka ideālajā gadījumā jauno laiku arheologam pašam jāpārzina ne tikai izrakumu metodoloģija, bet arī paleogrāfija un nepieciešamās svešvalodas, tāpēc to apmācība būtu jāiekļauj universitāšu programmās. Jācer, ka N. Mēleres ieteikumi varbūt turpmāk pamudinās jauno laiku arheoloģijas studentus vairāk domāt par universitātēs apgūstamo priekšmetu izvēli. Tomēr kopumā var uzskatīt, ka šogad Prāgā iznākušā krājuma autori savos rakstos veiksmīgi izmantojuši rakstīto un ikonogrāfisko avotu sniegtās iespējas jauno laiku arheoloģiskā materiāla interpretēšanā.

Jāatzīst, ka arī Latvijā aizsardzības izrakumi galvenokārt notiek tieši viduslaiku un jauno laiku pieminekļos. Gribētos cerēt, ka Eiropā strauji augošais publikāciju un interneta resursu daudzums veicinās arī mūsu

¹² Eva Roth Heege (2012). *Ofenkeramik und Kachelofen: Typologie, Terminologie und Rekonstruktion im deutschsprachigen Raum (CH, D, A, FL) mit einem Glossar in siebzehn Sprachen*. Mit Beiträgen von Monika Dittmar, Julia Hallenkamp-Lumpe, Andreas Heege, Matthias Henkel, Klaus Hufnagel, Uwe Lamke, Katja Lesny, Margret Ribbert, Harald Rosmanitz und Günther Unteidig. Basel: Verlag Schweizerischer Burgenverein. (Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters, Band 39).

arheologu interesi par jauno laiku arheoloģiju, lai izrakumos iegūtās liecības par beidzamajiem pieciem – astoņiem gadsimtiem nepētītas neiegultu muzeju krātuvēs, bet īsajiem ikgadējo atskaišu ziņojumiem sekotu pamatīgāka materiāla analīze un publicēšana.

Ieva Ose

Oleg Puhliak. *Dinaburgskaia krepost' v vikhre 1812 goda*. Rīga: Irini, 2012. 120 s. ISBN 978-9934-8280-0-3 (Oļegs Puhļaks. *Daugavpils cietoksnis 1812. gada viesulī*)

Nesen iznākusi jau otrā Oļega Puhļaka grāmata par 1812. gada kara notikumiem Latvijā – “Daugavpils cietoksnis 1812. gada viesulī”. Lai gan Daugavpils cietokšņa celtniecībai 1810.–1812. gadā un kaujām pie Daugavpils arī agrāk bijusi pievērsta vēsturnieku uzmanība, tomēr nevienam no minētiem tematiem nevar uzskatīt par pilnvērtīgi izpētītu. Bieži šis posms pilsētas vēsturē iekļauts plašākā laika vai tematiskajā pētījumā lokā un apskatīts, tikai garām ejot. Pēdējos gados Daugavpils cietokšņa rekonstrukcijas kontekstā aktivizējies šis interesantā un milzīgā kultūrvēsturiskā pieminekļa vēstures apzināšana. Šogad aprit arī 200 gadi kopš 1812. gada kara notikumiem, kas skāruši arī Daugavpili. Līdz ar to ir dubulti aktuāli izcelt šo laika posmu un pievērst tam Latvijas lasītāju uzmanību.

Gan vizuāli, gan saturiski apskatāmais izdevums papildina O. Puhļaka iepriekšējo grāmatu “Krievu un angļu flotes darbība pie Rīgas 1812. gadā”, tādēļ nevilšus rodas arī daži salīdzinājumi. Atšķirībā no iepriekšējā izdevuma autors izvēlējies minimizēt zinātnisko aparātu, nav ievietojis izmantoto materiālu apskatu un atsauces. Tas izraisa neizpratni, jo O. Puhļaks balstījies uz cienījamām avotu publikācijām, izmantojis laikabiedru atmiņas un zinātniskus pētījumus. Darbs būtu tikai ieguvis, būtu vērtīgāks citiem pētniekiem un stimulētu tālāku tēmas izpēti, ja informācijas avoti tomēr būtu norādīti.

O. Puhļaks grāmatas izklāstu veidojis hronoloģiski, sākot ar 1810. gadu, kad aizsākās Krievijas rietumu robežas nostiprināšana un Daugavpils cietokšņa celtniecība. Tekstu papildina ievērojams ilustrāciju klāsts, kas

